

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

Н. О. Телюра

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В РЕГІОНІ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів вищої освіти 4 курсу усіх форм навчання першого
(бакалаврського) рівня за спеціальністю 101 – Екологія)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2021

УДК 330.16:502.13](075.8)

Телюра Н. О. Організаційно-економічні аспекти природокористування в регіоні : конспект лекцій для здобувачів вищої освіти 4 курсу усіх форм навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 101 – Екологія) / Н. О. Телюра ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. – 61 с.

Автор

канд. техн. наук, доц. Н. О. Телюра

Рецензент

О. О. Дмитрієва, доктор економічних наук, с.н.с., заступник директора з наукової роботи та маркетингу наукових досліджень (Український науково-дослідний інститут екологічних проблем).

Н. С. Цапко, кандидат технічних наук, доцент, начальник відділу міжнародного співробітництва та науково-технічної інформації (Український науково-дослідний інститут екологічних проблем).

Конспект лекцій складено з метою допомоги студентам екологічних і технологічних спеціальностей ЗВО під час підготовки до занять, заліків та іспитів з курсу технології та інструменти організаційно-економічної природоохоронної діяльності в регіоні.

Рекомендовано кафедрою інженерної екології міст, протокол № 1 від 28.08.2020.

© Н. О. Телюра, 2021

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1 Система екологічного управління на рівні країни та регіону.....	5
1.1 Особливості структури основ екологічного управління на рівня країни та регіону.....	11
1.2 Предмет, цілі і методи управління.....	15
1.3 Цілі та методи управління. Структура та кадри управління.....	19
1.4 Стратегії формування екологічної політики держави, як складові механізму реалізації державної екологічної політики.....	26
2 Економічні основи обґрунтування природоохоронних програм та заходів.....	29
2.1 Поняття та перелік функцій державного управління у сфері екології.....	29
2.2 Місія та стратегія Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.....	32
2.3 Види адміністративного впливу на природокористувача.....	34
2.4 Види економічного впливу на природокористувача.....	38
3 Міжнародний досвід в управлінні довкіллям.....	46
Список використаних джерел.....	58

ВСТУП

В Україні управління природоохоронною діяльністю поставлено на державний рівень. Питання екологічної безпеки розглядаються на найвищому рівні і знаходяться під безпосередньою увагою Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади.

Охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного і соціального розвитку України.

З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров’я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням НПС, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і створення ресурсів.

Зміст дисципліни «Організаційно-економічні аспекти природокористування в регіоні» розроблено з врахуванням особливості підготовки здобувачів вищої освіти та набуття ними вмінь та знань, щодо процесу розв’язування проблеми у сфері захисту навколишнього середовища із застосуванням інноваційних підходів та міжнародного і вітчизняного досвіду; демонстрації ними розуміння основних принципів управління природоохоронними діями та/або екологічними проєктами; демонстрації ними навичок оцінювання непередбачуваних екологічних проблем і обдуманого вибору шляхів їх вирішення та участі у розробці проєктів і практичних рекомендацій щодо збереження довкілля із залученням громадськості.

У виданні використані новітні літературні джерела, матеріали міжнародних екологічних організацій, тощо.

1 СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА РІВНІ КРАЇНИ ТА РЕГІОНУ

Відкрита система (англ. Open system) – це система, яка перебуває в стані постійної взаємодії (обміну) зі своїм навколишнім середовищем. Концепція «відкритих систем» була оформлена в рамках поєднання взаємодії теорії організмів, термодинаміки і теорії еволюції. Ця концепція була розширена з появою теорії інформації, а потім теорії систем. Сьогодні ця концепція знайшла своє застосування в природничих та соціальних науках. У відкритих екосистемах речовина по колу не обертається [1–4]. У зв'язку з тим що теорія систем та її основні прикладні напрямки – відносно нові наукові напрямку, наявні підручники і навчальні посібники з цієї тематики орієнтовані здебільшого на конкретні спеціальності, і нерідко вводяться в них поняття і визначення базуються на термінології передували теорії систем міждисциплінарних напрямків – кібернетики, дослідження операцій, теорії прийняття рішень. В той же час при підготовці фахівців доцільно мати основне ядро загальноновизнаних в цій області понять, а для цього потрібно не тільки знайомити студентів, аспірантів і дослідників з різними точками зору, неминучими в розвиненому науковому напрямку, а й давати їх у зіставленні, так як порівняльний аналіз сприяє вибору ефективних методів і засобів системного дослідження, в більшій мірі відповідають конкретних спеціальностям [1–4].

Особливо затребувані в даний час теорія систем і системний аналіз при управлінні підприємствами та організаціями, при вирішенні правових питань, що виникають при вирішенні такого завдання.

Управління організацією – складна проблема, яка потребує участі фахівців різних областей знань. По мірі ускладнення виробничих процесів і розвитку наукоємних технологій з'явилися проблеми з великою початковою невизначеністю проблемної ситуації. У таких завданнях все більше місце став займати власне процес постановки завдання, зросла роль особи, що приймає

рішення, роль людини як носія системи цінностей, критеріїв прийняття рішення, цілісного сприйняття.

З метою вирішення таких завдань спочатку стали розробляти нові розділи математики; оформилася як самостійна прикладна математика, що наближає математичні методи до практичних завдань; виникло поняття, а потім і напрямок «прийняття рішень», яке постановку задачі визнає рівноцінним етапом її вирішення.

В ході вирішення подібних комплексних проблем широко використовуються поняття «система», «системний підхід», «системний аналіз». На певній стадії розвитку наукового знання теорія систем оформилася в самостійну науку. У 30-ті рр. ХХ ст. виникла теорія відкритих систем Л. фон Берталанфі, що має велике значення для управління соціально-економічними об'єктами. Важливий внесок у становлення системних уявлень вніс на початку ХХ ст. О. Богданов, який запропонував загальну організаційну науку – тектологію [1–4].

Узагальнюючі, міждисциплінарні наукові напрямки, які займаються дослідженням складних систем і носять різні найменування, історично іноді виникали паралельно, на різній прикладній або теоретичній основі. Тому виникла потреба в упорядкуванні понять і термінів, які використовуються при проведенні системних досліджень.

Теорія систем вивчає загальні закони функціонування систем, класифікації систем і їх роль у виборі методів моделювання конкретних об'єктів. Потреби практики майже одночасно зі становленням теорії систем привели до виникнення напряму, названого дослідженням операцій. У 60-ті рр. ХХ ст. широкого поширення набули терміни «системотехніка», «системний підхід», «системологія», стосовно завдань управління – термін «кібернетика», які в подальшому стали об'єднувати терміном «системні дослідження». Виник ряд споріднених напрямків – «імітаційне моделювання», «ситуаційне управління», «структурно-лінгвістичне моделювання», «інформаційний підхід» і ін.

Найбільш конструктивним з напрямків системних досліджень в даний час вважається системний аналіз, займається застосуванням методів і моделей теорії систем для практичних її додатків до завдань управління.

Важлива функція системного аналізу – робота з цілями, організація процесу цілеутворення, тобто дослідження факторів, що впливають на мету, формулювання, структуризація або декомпозиція узагальнюючої мети. При цьому розробка методики і вибір методів і прийомів виконання її етапів базуються на використанні понять і закономірностей теорії систем [1–4].

Інтерес до системних уявлень проявлявся не тільки як до зручного узагальнюючого поняття, але і як до засобу постановки завдань з великою невизначеністю.

В міру ускладнення виробничих процесів, розвитку науки, проникнення в таємниці функціонування і розвитку живих організмів з'явилися завдання, які не вирішувалися за допомогою традиційних математичних методів і в яких все більше місце став займати власне процес постановки задачі, зростає роль евристичних методів, ускладнився експеримент, який доводить адекватність формальної математичної моделі [1–4].

Розвиток та виникнення системних уявлень, у сучасному суспільстві системні уявлення вже досягли такого рівня, що думки про важливість і корисність системного підходу до вирішення всіх проблем є звичною або загальноприйнятною. Не тільки вчені, а й інженери, і педагоги, юристи та діячі культури виявили системність у своїй діяльності і намагаються свою роботу усвідомлено систематизувати. Чим вище ступінь системності (у вирішенні проблем), тим ефективніше рішення будь-яких практичних задач. Мислення теж системно, тому системність з'явилася не у другій половині ХХ ст., а значно раніше, як тільки людина почала мислити.

Словосполучення, наприклад, «сонячна система», «нервова система», «система рівнянь», тощо означають, що спільне у них – це системність [1–4].

Практична діяльність людини носить системний характер. Людина – це активна частина природи. Домагаючись своїх цілей, людина використовує

природу, впливає на неї, перетворює. Якщо розглядати практичну діяльність людини, то вона теж системна. Обов'язковими ознаками практичної діяльності людини є:

- 1) структурованість;
- 2) взаємопов'язаність складових частин системи;
- 3) підпорядкованість організації всієї системи певної мети.

Роль системних уявлень в практиці поступово збільшується, росте системність людської діяльності.

Простежити ускладнення системних уявлень людської діяльності можна на прикладі проблеми підвищення продуктивності праці.

Перший спосіб підвищення ефективності праці – механізація. Механізація – використання найпростіших знарядь і пристосувань, машин для виконання будь-яких виробничих операцій (підвищує продуктивність праці в 5–7 разів). Роботою механізму завжди керує людина [1–4].

Другий етап підвищення продуктивності праці людини пов'язаний з автоматизацією. Основна її завдання – це виключити участь людини з конкретного виробничого процесу, тобто покласти на машину виконання не тільки самої роботи, але і управління цими процесами.

Третій рівень системності практичної діяльності людини пов'язаний з кібернетизації (інтелектуалізація виробництва). Основною відмінністю від попередніх рівнів є використання інтелекту.

Він дозволяє орієнтуватися в незнайомих ситуаціях, вирішувати знову виникли завдання, що не піддаються формалізації, і вирішувати завдання, які не можуть вирішити автоматизовані системи. Тут використовується як природний людський інтелект, або створюється штучний інтелект.

Природна системність людської практики є одним з об'єктивних чинників виникнення і розвитку системних понять і теорій. Природне зростання системності людської діяльності супроводжується удосконаленням і розвитком цієї системності, причому цей процес носить прискорювальний характер. Роль знання і дотримання принципів системності на практиці зростає.

Якщо розглянути об'єктивні причини розвитку системних уявлень, то можна з'ясувати, що системність властива не тільки будь-якої практичної діяльності людини, а й людського мислення і пізнавальних процесів.

Крім того, системність – це не тільки властивість людської діяльності або практики, але і властивість всієї матерії взагалі, тобто системності цілому світові.

Системність є настільки властивою матерії, що її можна назвати формою існування матерії. відомі форми існування матерії – час, простір, рух, структурованість теж системні.

Поняття системи. Існує безліч визначень поняття системи. Розглянемо ті з них, які найбільш повно розкривають істотні властивості даного поняття. Система являє собою певне безліч взаємопов'язаних елементів, що утворюють стійке єдність і цілісність, що володіє інтегральними властивостями і закономірностями [1].

Більш повне і змістовне загальне визначення описує систему як набір об'єктів, що мають дані властивості, і набір зв'язків між об'єктами і їх властивостями [2].

Системою можна назвати тільки такий комплекс вибірково-залучених компонентів, у яких взаємодія і взаємовідношення набуває характеру взаємодії компонентів на отримання сфокусованого корисного результату [3]. Причини утворення системи є вузловими в системній теорії. Саме залучення компонентів в систему або вибір їх з наявного безлічі відбувається до і в процесі формування мети на основі вихідної потреби. Таким чином, потреба є причинному системоутворюючому факторі, а мета – функціональний фактор.

Ми будемо використовувати поняття системи, яке враховує такі важливі складові будь-якого матеріального об'єкта, як елемент, зв'язок, взаємодія, цілепокладання.

Елемент – це складова частина складного цілого. У нашому випадку складне ціле – система, яка являє собою комплекс взаємопов'язаних елементів.

Елемент – неподільна частина системи, що володіє самостійністю по

відношенню до даної системи. неподільність елемента розглядається як недоцільність обліку в межах моделі даної системи його внутрішньої будови.

Сам елемент характеризується тільки його зовнішніми проявами у вигляді зв'язків і взаємозв'язків з іншими елементами.

Зв'язок – сукупність залежностей властивостей одного елемента від властивостей інших елементів системи. Встановити зв'язок між двома елементами – це значить виявити наявність залежностей їх властивостей.

Залежність властивостей елементів може мати односторонній і двосторонній характер. двостороння залежність властивостей одного елемента від властивостей інших елементів системи називається взаємозв'язком.

Взаємодія – сукупність взаємозв'язків і взаємовідносин між властивостями елементів.

Структура системи – сукупність елементів системи і зв'язків між ними у вигляді безлічі.

Структура є статичною моделлю системи і характеризує тільки будова системи, не враховуючи безлічі властивостей (станів) її елементів. Система існує серед інших матеріальних об'єктів, які не ввійшли в неї, вони об'єднуються поняттям «зовнішнє середовище» – об'єкти зовнішнього середовища. По суті справи, окреслення або виявлення системи є поділ деякою області матеріального світу на дві частини, одна з яких розглядається як система – об'єкт аналізу (синтезу), а інша – як зовнішнє середовище.

Зовнішнє середовище – це набір існуючих в просторі і в часі об'єктів (систем), які, як передбачається, діють на систему.

Зовнішнє середовище являє собою сукупність природних і штучних систем, для яких дана система не є функціональною підсистемою.

Система може бути представлена простим перерахуванням елементів, або «чорним ящиком» (моделлю «вхід – вихід»). Однак найчастіше при дослідженні об'єкта таке уявлення недостатньо, оскільки потрібно з'ясувати, що собою являє об'єкт, що в ньому забезпечує виконання поставленої мети, отримання необхідних результатів. В цих випадках систему відображають

шляхом розчленування на підсистеми, компоненти, елементи з взаємозв'язками, які можуть носити різний характер, і вводять поняття структури [1–4].

Одна і та ж система може бути представлена різними структурами в залежності від стадії пізнання об'єктів або процесів, від аспекту їх розгляду, мети створення. При цьому в міру розвитку досліджень або в ході проектування структура системи може змінюватися [1–4].

Структури можуть бути представлені в матричній формі, у формі теоретико-множинних описів, за допомогою мови топології, алгебри і інших засобів моделювання систем.

Структури, особливо ієрархічні, можуть допомогти в розкритті невизначеності складних систем. Іншими словами, структурні уявлення систем можуть бути засобом їх дослідження. У зв'язку з цим корисно виділити і дослідити певні види (класи) структур [1–4].

1.1 Особливості структури основ екологічного управління на рівня країни та регіону

Державна екологічна політика – це складова політики держави, що відображає сукупність її цілей і завдань у сфері екології, які формуються політичною системою держави відповідно до її соціального призначення і реалізуються нею за допомогою певних механізмів [5–8].

Державну екологічну політику можна також визначити як діяльність органів державної влади, орієнтовану на формування та розвиток екологічного виробництва/споживання та екологічної культури життєдіяльності людини. З огляду на це, екологічна політика піддається впливу таких факторів, як: темпи розвитку виробництва, економічна та соціальна стабільності, рівень екологічної культури населення, забезпечення фахівцями, масштаби природокористування. Таким чином, можна окреслити основні напрями державної екологічної політики.

Регіональна екологічна політика держави є органічною складовою національної екологічної політики. Від вирішення регіональних екологічних проблем певною мірою залежить соціально-економічна стабільність в Україні. Для реалізації регіональної екологічної політики використовуються такі механізми: законодавчо-правовий, управлінський, економічний, громадсько-просвітницький. При загальній спрямованості державної стратегії переходу на засади сталого розвитку особливої актуальності набуває управління охороною довкілля, раціональним використанням природних ресурсів та безпекою життєдіяльності людини. Його значущість зростає в умовах децентралізації управління та підвищення ролі соціально-економічного розвитку регіонів. У зв'язку з цим в умовах трансформації економічної системи виникає потреба у розробці нової державної екополітики на різних рівнях управління.

Зміст регіональної екологічної політики розглядається в двох аспектах. Перший – це екологічна політика держави по відношенню до регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Перша реалізується центральними органами державної влади, друга – місцевими органами влади і самоврядування. В цьому плані значну роль відіграє розмежування повноважень між різними гілками влади у сфері природокористування і охорони навколишнього природного середовища [5–8].

Державна регіональна екологічна політика базується на таких принципах:

- конституційність та законність – реалізація політики здійснюється відповідно до Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України на засадах чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- забезпечення унітарності України та цілісності її території, включаючи єдність економічного простору на всій території держави, її грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної систем;
- поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація

загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;

- максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;
- диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;
- стимулювання тісного співробітництва між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у розробленні та реалізації заходів щодо регіонального розвитку.

Основними критеріями для розмежування повноважень державних і місцевих органів в галузі охорони навколишнього середовища можна назвати:

- джерела фінансування заходів по охороні навколишнього природного середовища;
- статус природних ресурсів (загальнодержавного або місцевого значення);
- масштаби впливу на навколишнє природне середовище (транснаціональний, міжрегіональний, регіональний, місцевий рівень, якому підлягає територія).

Необхідно виділити і місцевий (базовий) рівень екологічної політики у складі регіональної політики та здійснити необхідні інституційні перетворення з метою формування нового правового і економічного регулювання взаємодії державних органів різних рівнів і природокористувачів. При цьому діяльність законодавчих і виконавчих органів влади повинна бути сконцентрована на вирішенні наступних проблем:

- ефективне використання природно-ресурсного потенціалу країни;
- перехід до сталого розвитку України з врахуванням екологічних і природно-рекреаційних умов конкретних територій;
- підтримка мінімально необхідного рівня екологічної безпеки на різних рівнях;
- активна участь різних верств населення і соціальних груп у реалізації державної екологічної політики, в тому числі на регіональному рівні.

Організаційні принципи охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів України до функцій регіонального рівня відносять вирішення наступних питань:

- регулювання використання природних ресурсів місцевого значення;
- визначення нормативів забруднення навколишнього природного середовища (встановлення ГДВ, ГДС та розміщення відходів);
- впровадження економічного механізму природокористування; проведення моніторингу та обліку об'єктів природокористування і забруднення довкілля;
- проведення державної екологічної експертизи;
- здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства;
- розроблення програм впровадження природоохоронних заходів, визначення та реалізація інвестиційної політики;
- інформування населення та заінтересованих установ і організацій з екологічних питань.

До функцій місцевого рівня управління належить вирішення наступних питань:

- проведення локального та об'єктного моніторингу;
- здійснення контролю за дотриманням природоохоронного законодавства;
- організація розробки місцевих екологічних програм та проєктів.

Пріоритетними шляхами вирішення цих завдань є вдосконалення державного регулювання у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, відповідних правових, організаційних, економічних та інших механізмів, а також підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень та завдань.

Розробка стратегії управління розвитком регіону базується на ключових напрямках екологобезпечної політики і потребує істотної адаптації існуючих у

нашій країні норм і вимог до загальноєвропейських стандартів [5–8].

1.2 Предмет, цілі і методи управління

Управління – це процес впливу на систему для переведення її в новий стан або для підтримки її у сталому режимі. Спираючись на дане визначення поняття «управління», звертаємо увагу на те, що управління це по-перше процес, який відбувається за наявності системи, керуючої і керованої підсистем. Початковим пунктом управлінської діяльності є формулювання і вибір цілей, кінцевим їх досягнення. Усім видам управлінської діяльності характерні риси, які можна об'єднати в дві групи: статистичні (властиві формі і структурі управління) і динамічні (властиві процесу управління) [5, 6].

У теорії управління виділяють дві частини: теорія управління та мистецтво управління. Теорія управління побудована на базі логічного методу, а мистецтво управління базується на емпіричних узагальненнях.

Предметом теорії управління є закономірності управління як цілісного, комплексного компонента економіки. Розглянемо це поняття детальніше. Під закономірностями управління як цілого, розуміється закономірності формування системи управління, її структури, кадрів, технічної бази, методів. Під законами управління – закономірності функціонування системи управління.

В рамках теорії управління виділяється два типи закономірностей: перший тип – принципи; другий тип – конкретні рекомендації, тим самим виділяється дві самостійні частини. Перша з них називається теорією управління, вивчає системні і локальні принципи управління. Друга – теорія управлінського мистецтва, використовує підхід «зразків» та розробляє рекомендації для конкретних ситуацій.

Метод теорії управління включає в себе:

- логічний метод – спирається на плановий, системний, комплексний, оптимізаційний та прагматичний підходи;
- метод «зразків» – є основою управлінського мистецтва.

Плановий підхід – використовується за необхідністю, в окремих управлінських процедурах (наприклад, фінансування, контроль та ін.).

Системний підхід – управління розглядається як єдине ціле, яке має визначальне значення стосовно його елементів.

Комплексний підхід – управління розглядається як єдине ціле, яке складається з економічних, організаційних, технічних, правових і психологічних аспектів.

Оптимізаційний підхід – при аналізі проблем управління прагнуть досягти кількісної визначеності та побудувати математичну модель для знаходження оптимального рішення.

Прагматичний або прикладний підхід – орієнтація безпосередньо на потреби та запити практики, для задоволення та передбачення майбутніх потреб управління.

Метод «зразків» – є основою управлінського мистецтва. Зразком (прикладом) є критично проаналізований окремий випадок із практики, як позитивний так і негативний [5, 6].

Керівництво колективом – це складний процес, який можна розділити на велику кількість етапів. На сьогодні керівник, при організації процесу управління, використовує як наукові доробки у теорії управління, так і досвід своїх колег та попередників.

Якщо спиратись на наукові доробки, то процес управління можна охарактеризувати як процес впливу органів і кадрів на об'єкт за допомогою обраних методів для досягнення поставлених цілей. Організація процесу управління можна підрозділити на стадії: планування і прогнозування; організація, координація і мотивація; облік, аналіз і контроль.

У функціональному розрізі процес виглядає наступним чином:

– процес планування – забезпечує цілеспрямовану діяльність органів, дає можливість підкоряти оперативну поточну діяльність апарата вирішенню в першу чергу основних задач;

– процес оперативної діяльності – здійснення регламентації робочого дня

всіх співробітників від керівників до виконавців.

– процес контролю – є завершальною стадією процесу. Виділяють попередній, поточний та наступний види контролю. При організації та впровадженні системи контролю необхідно насамперед знати зміст роботи контрольованого об'єкта, бути проінформованим про об'єкт що перевіряється.

Спираючись на психологічні засади управління, можна говорити, що керівництво колективом повинне ґрунтуватись на певних принципах. Оскільки застосування категорії «принцип» в теорії управління має суто прикладний характер, фахівці виділяють декілька класифікаційних груп принципів.

Категорія «принцип» означає – основне правило, ідею, основну вимогу. Принцип визначає спосіб діяльності. Відповідно до характеру закономірностей, властивих управлінню, виділяють загальні принципи, дія яких поширюється на всі компоненти системи управління і принципи, що відносяться до окремих частин системи управління. Дотримання загальних принципів є необхідною умовою успішного управління, до них можна віднести принцип економічного підходу, який вимагає безупинного росту ефективності виробництва, орієнтація на науково-технічний прогрес, на ріст продуктивності праці.

Функції управління – являють собою особливий вид управлінської діяльності, продукт процесу поділу праці та спеціалізації в сфері. Зміна функцій управління відбувається у процесі розвитку організації. Тому важливою умовою вивчення функцій управління виступає на сьогодні їх класифікація. Виділяють два типи класифікації функцій управління в залежності від об'єкта та суб'єкта. З позиції об'єкта функції розподіляються між різними ступенями ієрархії органів управління. Вони називаються господарськими.

В якості суб'єкта виступає управління. Вони називаються організаційними (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Основні організаційні функції управління

На сучасному етапі розвитку теорії управління все більшого значення набувають значення інноваційна управлінська діяльність або інноваційний менеджмент.

Види інновацій наведено на рисунку 1.2. Головним перевагами інноваційного менеджменту є новизна, екологічність і комерційний успіх.

Рисунок 1.2 – Види інновацій

У відповідності до діючого законодавства України під інноваційною діяльністю слід розуміти одну із форм інвестиційної діяльності, що пов'язана з розробкою і впровадженням науково-технічних, організаційних, технологічних і управлінських нововведень.

1.3 Цілі та методи управління. Структура та кадри управління

Мета (ціль) – це віднесений до майбутнього бажаний стан об'єкта управління і його окремих параметрів. Вона визначає напрямок і характер поведіння об'єкта управління, що здійснюється для досягнення чи збереження цього бажаного стану.

Мета (ціль) у своїй основі об'єктивна. Вона відбиває об'єктивні закономірності розвитку суспільства, вимоги законів економічного, соціального, природно-історичного і технічного прогресу, відбиваючись у намірах людей, напрямку і формах їхньої діяльності.

При визначеності цілей необхідно дотримуватись наступного принципу: кожний більш високий рівень управління має право брати участь у формулюванні цілей кожної організації, що входить у його систему.

Класифікація цілей управління:

- за змістом;
- за часовим обрієм;
- за рівнем управління й обсягом.

Фактор часу є одним з найважливіших для визначення режиму діяльності. Усяку роботу можна підрозділити на дрібні етапи, виконання яких дозволить зробити висновок про повне завершення роботи.

Цією обставиною обумовлена часова класифікація цілей:

- довгострокові чи стратегічні, розраховані на тривалий час;
- середньострокові чи тактичні;
- короткострокові чи оперативні, розраховані на короткий період.

Важливим аспектом визначення мети в часовому розрізі є її

формулювання. Вона буває: «траєкторна» та «крапкова».

Під траєкторним формулюванням розуміється словесне, описове вираження цілей.

Більш конкретними можна назвати цілі, що мають крапкове формулювання, при якому цілі задаються як чіткі, кількісно визначені нормативи. Цільовий норматив – це показник, найменування якого виражає зміст потреби, а цифрова частина – значення бажаного оптимального рівня її вдоволення.

Таким чином, «крапкове» формулювання цілей є конкретизацією якісно сформульованих цілей і більш характерне для середньострокових і короткострокових цілей.

Під методом мається на увазі спосіб здійснення керуючого впливу, чи спосіб реалізації цілей.

Методи управлінського впливу поділяються на дві групи:

- основні
- комплексні.

Основних чітко виділяється змістовна частина відповідно до використовуваних змістових цілей (економічні, соціальні, науково-технічні, тощо). Комплексні являють собою комбінацію основних методів.

Відносно нові підходи та методи досягнення цілей можна об'єднати в дві групи:

а) 1 група дослідницькі методи – загальною ознакою є орієнтація на ту чи іншу модель, більш-менш формальну. До них відносять: екстраполяційний; оптимізаційний; адаптаційний;

б) 2 група – евристичні методи – передбачається обов'язкова участь експертів. Можливість цих методів спирається на аналітичні здібності індивідуума, на його досвід, знання. До них відносяться:

1. Метод «Дельфі», що ґрунтується на послідовному анкетуванні колективів експертів.

2. Метод операційної гри. За визначеним сценарієм експерти імітують

діяльність реальних осіб.

3. Метод підгруп. Група експертів поділяється на підгрупи, кожна з яких вирішує свої задачі, після чого представники доповідають про рішення.

4. Метод кібернетичних сесій. Формується група кілька груп фахівців-експертів, що розглядають різні сторони існуючої проблеми.

5. Метод «Дерева цілей» – графічне зображення зв'язку між цілями і засобами їхнього досягнення, побудований за принципом дедуктивної логіки.

Кожен колектив для виконання певної роботи, об'єднується та має власну ієрархічну структуру. Як правило, по-перше формується керівна, управлінська ланка, яка і визначає стратегію і тактику поведінки колективу. Відповідно, що між елементами структури управління формуються вертикальні і горизонтальні зв'язки, що забезпечують власне процес управління.

Структура – це цілісна ієрархічна сукупність самостійних елементів, що реалізують функції, є наділеними необхідною компетенцією, та знаходяться у визначених формально встановлених і неформальних зв'язках для забезпечення досягнення цілей.

Зв'язки які об'єднують елементи структури виділяють:

– вертикальні (управління-підпорядкування), в свою чергу поділяються на лінійні, які передбачають підпорядкування по всьому колу питань, і функціональні – підпорядкування відбувається в межах реалізації визначеною функції;

– горизонтальні (кооперація-координація), характеризуються числом працівників, з якими встановлено контакт в колективі. У відповідності до ієрархічної будови структури, по положенню в структурі елементи підрозділяються на вищестоящі, нижчестоящі і рівноправні.

До кадрів відносять працівників, професійна діяльність яких повністю або частково пов'язана з виконанням функцій управління виробництвом. Існує велика кількість класифікацій кадрів управління, об'єднати їх можна за наступними принципами, за:

– посадовим принципом;

- рівнем/ступенем в ієрархії;
- фаховою освітою;
- галузями суспільного виробництва;
- участю у процесі прийняття і реалізації рішень.

Класифікація, за принципом участю в процесі прийняття і реалізації рішень, поділяє всі кадри на три групи: керівники, фахівці і допоміжний персонал. Розглянемо кожен з них:

Керівники – особи, які безпосередньо приймають рішення. Керівники, в залежності від міри відповідальності поділяються на лінійних, які відповідають за реалізацію усіх функцій з керування конкретним виробництвом, організацією і функціональних, які підпорядковані лінійному керівнику, та відповідають за реалізацію конкретних, визначених функцій, тощо. У відповідності до ланки, вони поділяються на керівників низової, середньої та вищої ланки.

Фахівці – це працівники, які безпосередньо беруть участь у виробці варіантів рішення, підготовки і реалізації конкретних рішень. Створення нової інформації є основним результатом їх праці.

Допоміжний персонал, обсяг роботи полягає у технічній обробці інформації, т.то її упорядкування, облік, збереження, розмноження, видачу, пересилання тощо.

Кожній категорії працівників притаманний визначений набір вимог, обумовлений їх обов'язками. Вимоги до кадрів управління об'єднують у чотири групи:

- моральні;
- соціально-психологічні;
- професійні;
- організаційні.

Менеджер – це член організації, який здійснює управлінську діяльність і вирішує управлінські завдання. Вони є ключовими людьми в організації. Проте не всі менеджери грають однакову роль в організації, займають однакову

позицію в організації, вирішують завдання і виконують функції, теж не ідентичні. Це пов'язано з тим що в організації існує ієрархія, виконуються різні функції і існують різні види управлінської діяльності.

Функції менеджерів:

- забезпечення виконання організацією її основного призначення;
- проектування і встановлення взаємодії між окремими операціями і діями, що виконуються в організації;
- розробка стратегії поведінки організації в оточенні, що змінюється;
- забезпечення служіння організації інтересам тих осіб і установ, які контролюють організацію;
- є інформаційною ланкою зв'язку організації з оточенням;
- формальна відповідальність за результати діяльності організації;
- офіційне представлення організації в різного роду заходах.

Три ключові ролі менеджерів:

1. Роль по ухваленню рішень.
2. Інформаційна роль.
3. Виступає як керівник.

Виділення органу управління, окреслення меж його компетенції, розробка Положення про орган управління, штатного розкладу, посадових інструкцій, тощо є обов'язковим елементом функціонування будь-якої організації.

Орган – це організаційно відокремлена ланка в системі, сукупність підрозділів якого складає апарат.

Компетенція органів – це точно визначене коло питань необхідних для здійснення діяльності, в залежності від призначення органу. Виділяють компетенцію:

- індивідуальну – призначена для одного конкретного органу;
- типову – призначену для необмеженої кількості органів, однорідних за характером діяльності;
- змішану – частина норм призначена одному визначеному органу, інша – багатьом.

Для успішної реалізації компетенції апарат кожного органу розділений на структурні підрозділи. Розподіл обов'язків, функцій і кадрів за структурним підрозділом відбувається на основі штатного розкладу, який закріплено в Положенні про орган управління, у положеннях про його підрозділи, у посадових інструкціях.

У положенні чітко розмежовані задачі, функції, права, службові зв'язки і відповідальність кожного підрозділу, всього апарату і його окремих підрозділів.

У посадових інструкціях передбачаються наступні розділи: задачі і функції працівників, обов'язки, права, організація роботи, взаємодія з іншими підрозділами і відповідальність.

Знаряддя і засоби праці, призначені для виконання інформаційних перетворень в процесі управління це техніка. Техніка управлінської діяльності підрозділяється на групи:

- матеріальні носії інформації – папір, магнітна стрічка, дискета;
- засоби переносу інформації на носії;
- засоби оснащення процесу інформаційних перетворень – устаткування, приміщення, кондиціонери та ін.

Головним продуктом праці апарату управління – це інформація, яку перетворюють у форму документа. Даний курс не ставить за мету навчити складати документи, мета цього курсу показати їх особливість і роль в процесі управління. Поняття управлінська інформація – це сукупність даних про стан об'єкта і суб'єкта. Обсяг і зміст інформації, що переробляється в процесі управління залежить від основних характеристик системи: цілей, функцій і методів.

Інформація, яка використовується в процесі класифікується за різними ознаками:

- за змістовою ознакою;
- за джерелом виникнення;
- за тимчасовою інформацією;
- за формою представлення;

– за способом фіксації.

Перерахуємо види документів.

Постанова – первинний акт, прийнятий вищим органом, для визначення важливих, принципових рішень. Має тривалий термін дії і стосуються широкого кола організацій.

Положення – правовий акт, встановлює правила діяльності організацій, структурних підрозділів.

Рішення – документ, який видається спільно декількома неоднорідними органами.

Розпорядження – правовий акт обмеженого терміну дії по вирішенню оперативних питань.

Наказ – основний вид розпорядницького документа, видається як з ініціативи керівника так у зв'язку з директивою вищої організації.

Розпорядження – документ що регламентує виконання окремих дій підлеглими працівниками.

Протокол – документ, спрямований на фіксацію складу та кількості учасників, хід обговорення і прийняті рішення.

Акт – документ колегіального характеру, в якому підтверджується визначений факт чи подія.

Лист – використовується для обміну інформацією між установами і організаціями на всіх рівнях.

Довідка – опис, підтвердження або констатація яких-небудь фактів.

Зведення – різновид довідки у формі таблиці або графіка.

Огляд – коротке повідомлення про роботу в тій чи іншій області.

План – документ, в якому наведений перелік робіт, їх обсяг, послідовність, термін виконання, джерела фінансування тощо.

Звіт – документ, інформація про виконання чого-небудь.

Це не повний перелік видів документів, у практиці їх використовується набагато більше.

1.4 Стратегії формування екологічної політики держави як складові механізму реалізації державної екологічної політики

Основну роль в реалізації екологічної політики здійснює держава, яка, однак, не є єдиним суб'єктом екологічної політики. Поряд з державою реалізацію екологічної політики забезпечують політичні партії, наукові організації, неурядові громадські організації та інші суб'єкти, що робить її об'єктом не лише державного, але й публічного управління.

Глобальні та європейські принципи екологічної політики ґрунтуються на екосистемному підході і полягають у наступному:

- розроблення і реалізація стратегій із залученням цільових індикаторів збереження екосистем з метою подолання сучасних тенденцій щодо їхньої деградації;

- забезпечення сталого збалансованого землекористування з використанням екологічно раціонального територіального планування та управління земельними ресурсами;

- створення комплексної інфраструктури охорони, оздоровлення і відтворення навколишнього природного середовища та його екосистем (водокористування, землекористування, санітарно-гігієнічна структура, системи поводження з відходами тощо);

- розвиток чистого виробництва, стимулювання екологічного підприємництва, доступність екологічної інформації;

- розроблення регіональних стратегій, покликаних стимулювати зміну нерациональних регіональних структур споживання, з урахуванням місцевих культурних традицій.

В ЄС у процесі децентралізації влади національні уряди багатьох країн передали широке коло повноважень з охорони навколишнього природного середовища органам місцевого самоврядування. Серед численних підходів до гармонізації відносин по лінії «центр-регіони» завжди виділявся той, що був втілений у послідовній регіональній (структурній) політиці Європейського

Союзу, яку характеризували конкретні механізми реалізації, наявність регульованої ієрархічної структури територіального устрою, багаторівнева система контролю за результатами реалізації програм та ініціатив, а отже, і за ефективністю використання коштів.

Регіональна екологічна політика – це система цілей і дій, що реалізуються органами державної влади і місцевого самоврядування, спрямованих на збереження довкілля та забезпечення екологічнобезпечних умов життєдіяльності населення за допомогою методів, що враховують специфіку територій.

Зміст регіональної екологічної політики розглядається в двох аспектах. Перший – це екологічна політика держави по відношенню до регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Перша реалізується центральними органами державної влади, друга – місцевими органами влади і самоврядування. В цьому плані особливого значення набуває розмежування повноважень між різними гілками влади у сфері природокористування і охорони навколишнього природного середовища.

Компонентну структуру регіональної екологічної політики становить єдність і взаємодія п'яти структурних блоків: науково-інформаційне забезпечення, нормативно-правові акти, виробничо-технічний потенціал, організаційно-економічний механізм, екологічна культура населення.

Державна екологічна політика на регіональному рівні, як систематизована діяльність держави щодо визначення стратегії екологічно-безпечного розвитку країни та взаємовідносин з іншими суб'єктами регіональної політики з метою створення умов сталого розвитку регіонів, у практичному сенсі має два зрізи. Перший – це екологічна політика держави по відношенню до регіонів, яку реалізують центральні органи виконавчої влади та їх територіальні підрозділи; другий – екологічна політика самих регіонів, що здійснюється регіональними органами публічної влади. Оскільки будь-яка політика покликана обслуговувати певні інтереси, доцільним, за сучасних умов розвитку міжсекторної взаємодії в екологічній сфері, є визнання регіональної

екологічної політики як комплексу взаємопов'язаних заходів, що забезпечують реалізацію державних пріоритетів на регіональному рівні і, одночасно, створюють умови для реалізації місцевих екологічних інтересів силами регіонів.

На підставі біотичних принципів гармонізації життєдіяльності і збалансованого розвитку науковці визначають головні напрями державного екологічного управління:

- екологічне оздоровлення деградованих природних об'єктів, ландшафтів і стабілізація екологічного стану держави;
- відновлення природного потенціалу, заощадливе природокористування;
- формування національної екологічної мережі;
- охорона навколишнього природного середовища;
- забезпечення екологічної безпеки, зменшення антропогенного тиску і забруднення відходами;
- екологізація загальних функцій управління державою;
- екологізація соціально-економічного розвитку, впровадження принципів збалансованого розвитку;
- розвиток національного екологічного партнерства.

На сьогодні найрозвиненішими є напрями охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки. Вони мають свою досить розвинену природоохоронну законодавчу базу і є самостійними галузями екологічного управління. Розвиненим напрямом також є управління природокористуванням, однак йому ще бракує належної заощадливості й раціональності.

У державній системі екологічного управління всі перелічені напрями є цільовими і здійснюються на підставі закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» і Земельного, Водного та інших кодексів України, які забезпечують правову регламентацію переважно охоронних функцій, функцій державного дозволу і контролю, не поширюючись на процеси гармонізації життєдіяльності суспільства в природному середовищі, на процес збалансованого розвитку всіх його складових.

2 ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ПРОГРАМ ТА ЗАХОДІВ

2.1 Поняття та перелік функцій державного управління у сфері екології

Згідно з чинним законодавством – управління в галузі екології – це урегульовані правовими нормами суспільні відносини, в яких реалізується діяльність державних органів, органів місцевого самоуправління, громадських об'єднань, спрямована на забезпечення ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки юридичними і фізичними особами, дотримання екологічного законодавства, попередження екологічних правопорушень та захист екологічних прав громадян.

Під функціями державного управління у сфері екології розуміють визначені екологічним законодавством види діяльності органів та інших суб'єктів права, спрямованих на організацію раціонального використання і відновлення природних ресурсів, а також охорони навколишнього середовища.

Зміст управління складається з функцій, які формуються завданнями управління. Під функціями розуміється постійний напрям діяльності того або іншого органу, яке визначається його компетенцією. В даний час можна виділити наступні функції екологічного управління:

- створення ефективної системи органів управління у сфері взаємодії суспільства і природи;
- координація діяльності по управлінню природокористуванням і охороною навколишнього середовища;
- розпорядження (управління) природними ресурсами;
- планування використання і охорони природних ресурсів і поліпшення стану навколишнього середовища;
- екологічне нормування;
- екологічне ліцензування;

- екологічна сертифікація;
- екологічний аудит;
- спостереження за станом навколишнього середовища;
- облік стану і використання окремих природних об'єктів і навколишнього середовища в цілому, а також шкідливих дій;
- екологічне виховання і освіта;
- контроль за використанням і охороною об'єктів природи;
- дозвіл в адміністративному порядку суперечок про право природокористування і охорони навколишнього середовища.

Проте, при здавалося б ясною, на перший погляд, системі функцій існує ряд проблем, властивих екологічному управлінню.

Першою, і найбільш крупною проблемою є складна система органів тих, що здійснюють екологічне управління. В даний час діє велика кількість державних органів у функції яких входить вирішення певних екологічних питань. Положення, що склалося, не можна уникнути через те, що в ході своєї діяльності, особливо в процесі матеріального виробництва, людина активно використовує природні об'єкти, постійно впливаючи на їх якісний склад, змінюючи їх. Широкий круг вирішуваних органами екологічного управління в цих випадках питань, необхідність підходу як диференційно (по природних об'єктах), так і комплексно до справи охорони навколишнього природного середовища обумовлює їх розгалуженість і різноманітність. Але, навіть зважаючи на всі ці чинники, існують можливості для вдосконалення цієї ситуації:

В першу чергу це чітке встановлення ієрархії і завдань органів екологічного управління, приведення штатної структури органів відповідно до вирішуваних ними завдань.

Максимально можливе виключення дублювання органами управління своїх функцій, а у разі неможливості – забезпечення координації діяльності органів з метою запобігання виконанню ними аналогічних контрольних функцій.

Зменшення чисельності керівного апарату центральних органів, зведення виконуваних ними функцій до координації, планування, прогнозування, нормативного і методологічного забезпечення.

Підвищення ролі виробничого екологічного управління, що приведе до того, що основним об'єктом екологічної уваги стане саме підприємство, організація, як основна одиниця виникнення екологічних проблем.

Крім того, при формуванні органів екологічного управління необхідне дотримання принципу розділення господарсько-експлуатаційних і контрольно-наглядових функцій який виявляється в тому, що органи, наділені контрольно-наглядовими функціями управління використанням і охороною природних ресурсів не можуть виконувати функцій по господарському використанню відповідних ресурсів. Цей принцип повинен бути застосовний до всіх спеціально уповноважених державних органів в області природокористування і охорони навколишнього середовища оскільки за допомогою даного принципу забезпечується об'єктивність екологічного контролю і нагляду і ефективність дії права навколишнього середовища в цілому.

В Україні в червні 1991 року на базі Державного комітету охорони природи України, який виконував природоохоронні функції в республіці ще з 1960-х років, створено Міністерство охорони навколишнього природного середовища [22], на яке у відповідності до Закону «Про охорону навколишнього природного середовища України» покладено обов'язок здійснення комплексного управління та державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища.

2.2 Місія та стратегія Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України утворено 27 травня 2020 року. Міністерство формує та реалізує державну політику у сфері [22]:

- охорони навколишнього природного середовища;
- екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, радіаційної, біологічної і генетичної безпеки;
- у сфері рибного господарства та рибної промисловості;
- охорони, використання та відтворення водних біоресурсів;
- регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства;
- лісового та мисливського господарств.

Разом з тим, забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері:

- розвитку водного господарства та гідротехнічної меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів;
- геологічного вивчення та раціонального використання надр;
- управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також здійснення державного управління у сфері поводження з радіоактивними відходами на стадії їх довгострокового зберігання і захоронення;
- здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;
- здійснення державного геологічного контролю, а також у сфері збереження озонового шару, регулювання негативного антропогенного впливу

- цифрова трансформація;
- публічна адміністративна реформа [22].

2.3 Види адміністративного впливу на природокористувача

Адміністративні методи управління охоплюють ліцензування природокористування, оцінку впливу на навколишнє середовище, екологічну експертизу, екологічний аудит і сертифікацію.

Екологічні ліцензії – це цінні папери, що дають право на викиди конкретного забрудника на конкретний проміжок часу й у конкретних обсягах. Ціна ліцензії залежить від добового часу, сезону, обстановки в регіоні.

Торгівля квотами на забруднення – найгнучкіший з усіх відомих методів економічного регулювання якості природного середовища.

Додатком до екологічної ліцензії є страхування екологічної невизначеності.

Останнім часом в Україні розпочато формування системи економічного регулювання природоохоронної діяльності в таких напрямках, як:

- впровадження платежів за використання природних ресурсів та забруднення природних ресурсів;
- створення екологічних фондів, банків;
- торгівля екологічними ліцензіями, квотами тощо.

Оцінка впливу на довкілля [10], скорочено ОВД – це процедура, що передбачає: підготовку суб'єктом господарювання звіту з оцінки впливу на довкілля; проведення громадського обговорення; аналіз уповноваженим органом інформації, наданої у звіті з оцінки впливу на довкілля, будь-якої додаткової інформації, яку надає суб'єкт господарювання, а також інформації, отриманої від громадськості під час громадського обговорення, під час здійснення процедури оцінки транскордонного впливу, іншої інформації; надання уповноваженим органом мотивованого висновку з оцінки впливу на довкілля, що враховує результати аналізу; врахування висновку з оцінки впливу

на довкілля у рішенні про провадження планованої діяльності.

Оцінка впливу на довкілля здійснюється за [10] з дотриманням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, з урахуванням стану довкілля в місці, де планується провадити плановану діяльність, екологічних ризиків і прогнозів, перспектив соціально-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу (прямого та опосередкованого) на довкілля, у тому числі з урахуванням впливу наявних об'єктів, планованої діяльності та об'єктів, щодо яких отримано рішення про провадження планованої діяльності або розглядається питання про прийняття таких рішень.

Суб'єктами оцінки впливу на довкілля є суб'єкти господарювання, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які є замовниками планованої діяльності прирівнюються до суб'єктів господарювання, уповноважений центральний орган, уповноважені територіальні органи, інші органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, громадськість, держава походження та зачеплена держава.

Сфера застосування оцінки впливу на довкілля. Здійснення оцінки впливу на довкілля є обов'язковим у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності. Така планована діяльність підлягає оцінці впливу на довкілля до прийняття рішення про провадження планованої діяльності.

Оцінці впливу на довкілля не підлягає планована діяльність, спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків антитерористичної операції на території проведення антитерористичної операції на період її проведення, відповідно до критеріїв, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Екологічний аудит [11] – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та

інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту.

Об'єктами екологічного аудиту є: підприємства, установи та організації, їх філії та представництва чи об'єднання, окремі виробництва, інші господарські об'єкти; системи екологічного управління; інші об'єкти, передбачені законом.

Екологічний аудит може проводитися щодо підприємств, установ та організацій, їх філій та представництв чи об'єднань, окремих виробництв, інших господарських об'єктів у цілому або щодо окремих видів їх діяльності.

Суб'єктами екологічного аудиту є: замовники; виконавці екологічного аудиту.

У разі проведення обов'язкового екологічного аудиту, замовником якого є заінтересовані органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, суб'єктами екологічного аудиту також є керівники чи власники об'єктів екологічного аудиту.

Замовниками екологічного аудиту можуть бути заінтересовані центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інші юридичні, а також фізичні особи.

Виконавцем екологічного аудиту може бути юридична чи фізична особа (екологічний аудитор), кваліфікована для здійснення екологічного аудиту.

Процедура екологічного аудиту на території України регламентується за [11].

Екологічна сертифікація за [12] необхідна, перш за все, виробникам, які впровадили технології більш чистого виробництва, застосовуючи інновації, спрямовані на поліпшення характеристик товарів чи послуг відносно їх впливів на стан довкілля і здоров'я людини протягом життєвого циклу.

Екологічна сертифікація дозволяє: комплексно оцінити та підтвердити поліпшені екологічні характеристики; вийти на ринки в категорії «екопродукція», не порушуючи конкурентного права; застосувати інноваційні

підходи та кращу світову практику використання перевірених переваг продукції для збільшення продажів, зокрема в державному секторі економіки.

Застосовувати екологічне маркування почали у країнах Західної Європи та США в 60–70 роки минулого століття, що було зумовлене збільшуваним інтересом споживачів до питань безпеки продуктів різноманітних категорій, зростанням популярності здорового способу життя та розвитком різноманітних громадських ініціатив на захист довкілля.

У 1996 році ці розробки привели до встановлення двох стандартів: міжнародного стандарту ISO 14001 (під егідою Міжнародної організації по стандартизації) для організацій всіх типів у всьому світі і схеми екологічного менеджменту і аудиту (EMAS) для промисловості ЄС.

За п'ять років використання ISO 14001 і, у меншій мірі, EMAS стали популярними в ділових колах. Декілька тисяч компаній сертифікували свої системи управління навколишнім середовищем. Географічно найбільш активними виявилися країни північного заходу Європи. Країни-кандидати в ЄС прийняли на озброєння ISO 14001.

У декількох країнах, особливо, в Німеччині, Австрії, Данії і Швеції, популярна EMAS. У ділових колах даними інструментами користуються, в основному, багатонаціональні корпорації, в першу чергу, хімічного сектора. Слід пояснити, що сертифіковані системи мерів з довкілля (EMS) охорони зовсім не покращують екологічні показники автоматично.

Крім того, користуючись системою EMAS/ISO 14001, компанії мають вельми істотну свободу у виборі своїх власних пріоритетів. Можливі як управління по ланцюжку, так і «зелена» політика закупівель, але ні те, ні інше не є обов'язковим.

ISO – це всесвітня федерація національних органів зі стандартизації, яка об'єднує в своїх лавах 120 членів.

Головна функція системи ISO полягає у запровадженні міжнародних стандартів, вироблених на основі міжнародних угод.

Поява ISO 14000 – серії міжнародних стандартів систем екологічного

менеджменту на підприємствах і в компаніях – називають одну з найзначніших міжнародних природоохоронних ініціатив.

Система стандартів ISO 14000 орієнтована не на кількісні параметри (обсяг викидів, концентрації речовин) і не на технології (вимога використовувати або не використовувати певні технології, вимога використовувати «як найкращу доступну технологію»). Основним предметом ISO 14000 є система екологічного менеджменту.

Серед інших причин, по яких підприємству може знадобитися сертифікація або упровадження міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту, можна назвати такі, як:

- поліпшення іміджу фірми в області виконання природоохоронних вимог (зокрема природоохоронного законодавства);
- економія енергії і ресурсів, зокрема спрямованих на природоохоронні заходи, за рахунок ефективнішого управління ними;
- збільшення оцінної вартості основних фондів підприємства;
- бажання завоювати ринки «зелених» продуктів;
- поліпшення системи управління підприємством;
- інтерес в залученні висококваліфікованої робочої сили.

2.4 Види економічного впливу на природокористувача

Головні питання економіки природокористування пов'язані з вибором раціонального співвідношення природоохоронних затрат й прийнятного економічного збитку та визначення ефективності природоохоронних витрат. Іншими словами, це пошук суспільного компромісу між економічним розвитком та природоохоронною діяльністю. Макроекономічний аналіз спів-відношення природоохоронних витрат та еколого-економічних збитків свідчить про наявність певного оптимуму, де суспільні витрати, пов'язані із забезпеченням належної якості довкілля, є мінімальними відповідно до розвитку продуктивних сил. Це – так званий економічний оптимум

забруднення навколишнього середовища. Економічний оптимум забруднення навколишнього середовища являє собою усталений баланс (відповідність) між природоохоронними витратами та природоохоронними збитками, тобто граничні природоохоронні витрати дорівнюють граничним збиткам. Граничні збитки характеризують той додатковий збиток, який формується додатковим обсягом забруднення.

Одним з основних критеріїв результативності екологічної політики за будь-якою стратегією є досягнення високої ефективності природоохоронних заходів. Ефективність природоохоронних заходів визначається через аналіз витрат і вигод від реалізації проєкту. Тут доцільно зробити принципове зауваження: треба чітко розрізняти ефект і ефективність. Ефективність господарського проєкту доцільно розглядати з урахуванням усіх витрат та довгострокових наслідків. На рівні короткострокових спостережень чи найближчих досягнутих цілей проєкт може характеризуватися певним економічним ефектом. В той же час аналіз довгострокових (продовжених у часі) наслідків може змінити оцінку на протилежну. Наприклад, протягом 70–80-х років минулого століття держава витратила великі кошти на меліоративні програми, але кінцевий результат – підвищення врожайності – був зведений нанівець екологічними наслідками, які змусили залучати додаткові кошти у розв'язання нових екологічних і господарських проблем, підтримувати високий рівень врожайності ресурсомісткими заходами. Тобто з урахуванням довгострокових цілей і результатів меліоративні проєкти виявились збитковими попри короткий позитивний ефект. Отже, «ефект» характеризує раптовий, «точковий» результат, а «ефективність» – комплексний, всебічний, перевірений часом. Завдання адекватного аналізу ефективності проєктів, пов'язаних з втручанням у природні системи, набуває особливого значення. Поряд з тим, природоохоронні заходи теж потребують ґрунтового дослідження їх соціально-економічної ефективності.

До природоохоронних заходів належать усі види господарської діяльності, спрямовані на зниження й ліквідацію негативного антропогенного

впливу на навколишнє середовище, збереження, поліпшення і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу країни, регіонів, а саме: 1) будівництво та експлуатація очисних, знешкоджувальних споруд та обладнання; 2) розвиток мало- і безвідходних технологічних процесів та виробництв; 3) розміщення підприємств і систем транспортних потоків з урахуванням екологічних вимог; 4) рекультивація земель; 5) заходи боротьби з ерозією ґрунтів; 6) заходи з охорони й відтворення флори і фауни; 7) охорона надр і раціональне використання мінеральних ресурсів.

За даними Державної служби статистики України [15] протягом 2018 р. на охорону навколишнього природного середовища України було витрачено 34,39 млрд грн, проти 31,49 млрд грн у 2017 р., що на 9,21 % більше (рис. 2.2). За досліджуваний період, науковцем Н. Ковшун визначено, що витрати на охорону навколишнього природного середовища в Україні зросли більше ніж у 4 рази, середній приріст за рік становив 2,252 млрд грн. Проте в динаміці витрат на охорону навколишнього природного середовища у порівнянних цінах 2006 року такого чітко окресленого висхідного тренду не спостерігається, що свідчить про відсутність проявів реального збільшення зазначених витрат.

Рисунок 2.2 – Динаміка витрат на охорону навколишнього природного середовища, за даними [15]

Відсутність висхідних тенденцій в динаміці витрат на охорону навколишнього природного середовища у порівнянних цінах 2006 року пов'язана з тим, що інфляції, но девальваційні процеси проходили також

швидкими темпами, що не забезпечило такого суттєвого збільшення витрат як спостерігаємо у фактичних цінах. Найбільшу частку у структурі витрат на охорону навколишнього природного середовища становлять поточні витрати, яка у 2018 р. зросла до 70,71 %, а от частка капітальних інвестицій – зменшилась до 29,29 %.

Серед особливостей стану вітчизняного фінансування охорони навколишнього природного середовища необхідно виділити таке:

- витрати на охорону навколишнього природного середовища в Україні мають тенденцію до зростання;
- основними напрямками витрат впродовж останнього десятиріччя залишаються очищення зворотних вод і поводження із відходами;
- необґрунтовано малі обсяги витрат спрямовуються на науково-дослідні роботи природоохоронного призначення;
- в структурі сукупних коштів, що виділялися на здійснення природоохоронних заходів значно переважають поточні витрати, а не капітальні інвестиції;
- мізерна частка капітальних інвестицій в інтегровані технології;
- найбільшу частку в структурі витрат на охорону навколишнього природного середовища становили власні кошти підприємств і організацій;
- частка природоохоронних витрат у ВВП варіює у межах від 0,97 % до 1,38 %;
- питома вага інвестицій на охорону навколишнього середовища у загальному обсязі капітальних інвестицій в Україні становить лише 1,74 % у 2018 році.

Економічне обґрунтування природоохоронних заходів здійснюється через зіставлення їхніх економічних результатів із необхідними для їх упровадження витратами з допомогою показників загального економічного ефекту від цих заходів.

Економічним результатом (повним економічним ефектом) природоохоронних заходів, за розрахунком загальної ефективності

природоохоронних витрат, є:

- у сфері матеріального виробництва – приріст обсягів чист-тої продукції або прибутку, а в окремих галузях або на підприємствах – зниження собівартості;

- у невиробничій сфері – економія витрат на виробництво робіт і надання послуг;

- у сфері приватного споживання – скорочення витрат з особистих коштів населення.

Економічним результатом природоохоронних заходів є сума таких величин:

- відвернені економічні збитки від забруднення навколишнього середовища, тобто здійснені завдяки зменшенню забруднення навколишнього середовища затрати в матеріальному виробництві, невиробничій сфері та витрати населення;

- приріст економічної (грошової) оцінки природних ресурсів, збереження чи поліпшення їх завдяки реалізації природоохоронних заходів;

- приріст грошової оцінки реалізованої продукції, отриманої завдяки повній утилізації сировинних, паливно-енергетичних та інших матеріальних ресурсів унаслідок здійснення природоохоронних заходів.

Екологічний рівень природоохоронних заходів зумовлюється зменшенням негативного впливу на навколишнє середовище і виявляється в обмеженні надходження забруднювальних речовин у біосферу, збільшенні кількості і поліпшенні якості придатних до використання земельних, лісових, водних та інших природних ресурсів.

Соціально-економічний рівень природоохоронних програм передбачає підвищення екологічного комфорту проживання населення і збільшення національного багатства. Соціальні результати відбиваються в поліпшенні фізичного стану людини і зниженні захворюваності, збільшенні тривалості життя, поліпшенні умов праці і відпочинку; у підтриманні екологічної рівноваги, збереженні естетичних цінностей природних ландшафтів, пам'яток

природи, заповідних зон та інших територій; у створенні сприятливих умов для зростання творчого потенціалу особистості і розвитку культури, вдосконалення свідомості людини,

Соціально-економічні результати ґрунтуються на економії або запобіганні втратам природних ресурсів, живої і минулої праці у всіх сферах економіки, а також у сфері особистого споживання, що досягається завдяки здійсненню природоохоронних заходів.

Економічне обґрунтування екологічних програм передбачає загальноекономічний підхід, що означає якомога повніше охоплення усіх соціально-економічних результатів щодо варіантів природоохоронних заходів у різних сферах економіки на найближчу і віддалену перспективу; врахування всіх витрат, пов'язаних із здійсненням варіантів, що розглядаються; врахування часового фактора при оцінці витрат і результатів програм; міжгалузевий підхід до обґрунтування природоохоронних заходів по території в цілому.

Економічне обґрунтування екологічних програм будується на зіставленні економічних результатів з витратами на їх здійснення за допомогою системи показників загальної і порівняльної ефективності природоохоронних витрат і чистого економічного ефекту природоохоронних заходів відповідно до Тимчасової типової методики визначення економічної ефективності здійснення природоохоронних заходів і оцінки економічних збитків внаслідок забруднення навколишнього середовища.

При розрахунках чистого економічного ефекту економічним результатом природоохоронних заходів вважається загальна сума, яка складається із суми збитків, яких вдалося уникнути завдяки зниженню забруднення навколишнього середовища, витрат у матеріальному виробництві, невиробничій сфері і відповідних витрат населення; приросту економічної (вартісної) оцінки природних ресурсів, які заощаджуються внаслідок природоохоронних заходів; приросту вартісної оцінки реалізованої продукції, який одержано завдяки утилізації сировинних, паливно-енергетичних та інших матеріальних ресурсів в результаті здійснення природоохоронних дій. Економічний результат

природоохоронних програм, який розраховується для визначення чистого економічного ефекту, може застосовуватись і в розрахунках загальної економічної ефективності відповідних природоохоронних витрат.

Запроєктовані показники загальної економічної ефективності природоохоронних витрат мають бути, як правило, не нижче за відповідні нормативи і звітні показники за минулий рік. Якщо цю вимогу не задовольняють варіанти заходів у галузі охорони навколишнього середовища, відібрані за критеріями мінімуму витрат або максимуму економічного ефекту, а також при встановленні факту різноспрямованості економічних і додаткових показників, що характеризують результати природоохоронних заходів, необхідно здійснити додатковий контроль і аналіз доцільності відібраних варіантів шляхом збільшення кількості варіантів, що подаються на розгляд, і пошуку додаткових резервів підвищення економічності природоохоронних дій.

Загальна економічна ефективність природоохоронних витрат розраховується як співвідношення річного обсягу повного економічного ефекту до суми приведених витрат, які сприяли цьому ефекту. Показник загальної економічної ефективності застосовується з метою регіонального обґрунтування структури і обсягів природоохоронних заходів або структури і обсягів капітальних вкладень природоохоронного призначення.

Повний економічний ефект природоохоронних витрат розраховується за різницею в прибутку у сфері матеріального виробництва, витрат у невиробничій сфері, витрат з державного бюджету і особистих коштів громадян за стану навколишнього середовища, що склався (або стану, що може виникнути внаслідок відмови від проведення природоохоронного заходу), і того, що проєктується.

Загальна ефективність природоохоронних витрат визначається на всіх стадіях розробки і виконання програм у галузі охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів у цілому і за регіонами, міністерствами, відомствами та недержавними структурами, при проєктуванні об'єктів природоохоронного призначення, а також при оцінці

результатів виконання екологічних заходів.

Загальна економічна ефективність природоохоронних витрат визначається з метою виявлення загальноекономічних результатів витрат на охорону навколишнього середовища, визначення динаміки ефективності цих витрат і темпів їх зростання або скорочення, оцінки галузевих та регіональних пропорцій при розподілі капітальних вкладень, характеристики розрахункової і фактичної ефективності витрат, прийняття рішень щодо черговості виконання природоохоронних заходів.

Показник загальної економічної ефективності природоохоронних витрат розраховується як відношення річного обсягу повного економічного ефекту до суми приведених витрат, які сприяли досягненню цього ефекту (тобто експлуатаційних витрат і капіталовкладень, приведених до однакової розмірності згідно з нормативом ефективності).

3 МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД В УПРАВЛІННІ ДОВКІЛЛЯМ

Реалії сьогодення визначають необхідність для визначення кожною країною стратегії екологічно збалансованого розвитку. При цьому кожна країна повинна мати свій національний шлях сталого соціально-еколого-економічного збалансованого безпечного розвитку. І Україна як європейська держава проголосила свої наміри щодо вибору сталого розвитку як стратегічної мети XXI ст.

За інформацією Міністерства закордонних справ України [13] наша держава бере активну участь у всіх напрямках діяльності ООН, найважливішими з яких є підтримання міжнародного миру та безпеки та зміцнення верховенства права у міжнародних відносинах, розвиток співробітництва у вирішенні проблем соціально-економічного та гуманітарного характеру, забезпечення прав людини.

Україна надає особливого значення діяльності ООН з підтримання міжнародного миру та безпеки, розглядаючи участь у ній як важливий чинник своєї зовнішньої політики. Починаючи з липня 1992 р. Україна виступає активним контрибутором військових підрозділів та персоналу до операцій ООН з підтримання миру (ОПМ). Станом на березень 2013 року 538 військовослужбовців ЗСУ та співробітників органів внутрішніх справ України беруть участь у 7-ми ОПМ ООН: у ДРК, на Кіпрі, у Косово, Кот д'Івуарі, Ліберії, Судані та Південному Судані. За цим показником Україна посідає 5-е місце серед країн Європи.

Співпраця з ООН в галузі роззброєння зосереджується на зміцненні міжнародних інструментів і режимів в сфері контролю над озброєннями, нерозповсюдження зброї масового знищення, дотриманні санкційних режимів Ради Безпеки ООН.

Виходячи з нагальної необхідності розробки світовою спільнотою ефективних заходів боротьби з тероризмом, Україна приєдналася до глобальної

антитерористичної коаліції, підтвердила свою готовність докласти максимальних зусиль до спільної боротьби з міжнародним тероризмом, насамперед у рамках ООН.

Україна активно долучається до діяльності органів ООН у правозахисній сфері: двічі (2006–2008 та 2008–2011 рр.) входила до складу новоствореного правозахисного органу – Ради ООН з прав людини та бере активну участь у роботі Ради як спостерігач. У травні 2008 р. та жовтні 2012 р. у рамках Ради Україна успішно пройшла Універсальний періодичний огляд ситуації у галузі прав людини в країні, підсумки якого затверджені 14 березня 2013 р. під час 22-ї сесії Ради.

Наша держава є стороною основних міжнародних договорів у сфері захисту прав людини. Як сторона зазначених документів Україна на регулярній основі подає на розгляд відповідних конвенційних органів національні доповіді щодо виконання зобов'язань згідно з цими договорами. Рекомендації, які виносяться за результатами розгляду доповідей України, опрацьовуються відповідними національними установами з метою визначення заходів, спрямованих на їх виконання.

Україна є учасницею більшості універсальних міжнародних договорів, депозитарієм яких виступає Генеральний секретар ООН.

За час свого членства в ООН Україна тричі обиралася непостійним членом Ради Безпеки (1948–1949, 1984–1985, 2000–2001 рр.), шість разів – членом Економічної і Соціальної Ради (востаннє на період 2010–2012 рр.).

Кандидатуру України висунуто на обрання до складу непостійних членів Ради Безпеки ООН на період 2016–2017 рр. (за час членства в ООН Україна тричі була обрана непостійним членом РБ ООН: 1948–1949, 1984–1985, 2000–2001 рр.), до складу Ради ООН з прав людини на період 2018–2020 рр. (Україна двічі була обрана членом РПЛ ООН 2006–2008, 2008–2011 рр.), до складу Економічної і Соціальної Ради ООН на період 2019–2021 рр. (вшосте Україна входила до складу ЕКОСОП у 2010–012 рр.).

У 2013 році Україна є членом наступних керівних органів ООН та

спеціалізованих установ системи ООН: Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) (2010–2014 рр.), Комісії із соціального розвитку (2012–2015 рр.), Комісії з наркотичних засобів (2012–2015 рр.), Комітету з внесків (2013–2015 рр.), Виконавчої ради Структури ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок «ООН-Жінки» (2011–2013 рр.), Комітету з інформації (2013–2014 рр.), Ради Організації ООН з промислового розвитку (ЮНІДО) (2010–2013 рр.), Адміністративної ради та Ради поштової експлуатації Всесвітнього поштового союзу (2013–2016 рр.), Програмного та бюджетного комітетів Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). Постійний представник України при ООН обраний Головою Шостого комітету (правові питання) 67-ї сесії ГА ООН (2012–2013 рр.), Україна Віце-головає в Асамблеї Міжнародної морської організації, представник нашої держави входить до складу Міжнародного трибуналу з морського права (2011–2021 рр.).

Представники України також входили до складу керівних органів Програми розвитку ООН та Фонду ООН у галузі народонаселення (Виконавчої ради ПРООН/ЮНФПА/ЮНОПС), Дитячого фонду ООН (Виконавчої ради ЮНІСЕФ), Всесвітньої туристичної організації (Виконавчої ради ЮНВТО), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (Виконавчої ради ЮНЕСКО), Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (Рада ФАО), Всесвітньої продовольчої програми ООН (Виконавча Рада ВПП).

Україна бере участь у діяльності Європейської економічної комісії ООН, спрямованій на зміцнення регіонального співробітництва у сфері енергетики, транспорту, екології, економічної інтеграції. ЄЕК ООН є для нашої країни одним із важливих джерел технічної допомоги у вищевказаних галузях. На періоди 2002–2003 та 2007–2008 рр. Постійний представник України у Женеві обирався заступником Голови ЄЕК ООН. Представники України працюють у складі Бюро комітетів ООН: екологічної політики (КЕП) та сталої енергетики (КСЕ).

Здійснюється ефективна взаємодія України зі спеціалізованими

установами ООН з багатьох питань глобального порядку денного, включаючи боротьбу з бідністю, охорону навколишнього середовища, вдосконалення системи охорони здоров'я тощо. Важлива роль у здійсненні цієї взаємодії належить Офісу ООН в Україні (www.un.org.ua), який забезпечує реалізацію проєктів Програми розвитку ООН в Україні (ПРООН), активно співпрацюючи з Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів, Міністерством молоді та спорту, іншими українськими відомствами. Крім ПРООН, Офіс координує діяльність в Україні Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), МАГАТЕ, МОП, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), Об'єднаної програми ООН з питань ВІЛ/СНІД (ЮНЕЙДС), Управління ООН з наркотиків і злочинності, ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ.

Розвивається активна співпраця України з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ). Регіональне представництво УВКБ в Молдові та Україні у партнерстві з Державною міграційною службою України фінансує та реалізує в нашій країні низку проєктів в міграційній сфері. Україна виступає за неухильне дотримання міжнародних зобов'язань та забезпечення ефективної реалізації національного законодавства у сфері захисту прав біженців. В Україні здійснюється послідовна робота зі зміцнення законодавчої бази, вдосконалення системи державного управління міграційними процесами відповідно до міжнародних стандартів. Зміни, внесені до законодавства України протягом останніх років заклали належні умови для створення системи притулку в Україні відповідно до міжнародних стандартів.

Україна також не залишається осторонь гуманітарних катастроф, що відбуваються у різних куточках світу у зв'язку зі збройними конфліктами. 26 вересня 2012 року Президент України прийняв рішення про надання гуманітарної допомоги сирійським біженцям. На виконання рішення Президента України, виділені кошти у розмірі 1 000 000 грн. перераховані до Сирійського регіонального плану реагування, який реалізується УВКБ разом з міжнародними партнерами у країнах регіону Близького Сходу.

Значна увага приділялася розвитку співпраці з Управлінням ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН). У травні 2012 року за сприяння УНЗ ООН в Україні відбулася Міжнародна конференція «Українське суспільство і наркотики: вибудова нового стратегічного підходу», в якій взяли участь Заступник Генсекретаря ООН, Виконавчого директора УНЗ ООН, а також провідні міжнародні експерти. У 2012 році Україна пройшла через перший цикл механізму огляду виконання Конвенції ООН проти корупції, результати якого мають бути офіційно представлені у 2013 році.

На окрему увагу заслуговує ґрунтовна робота, що здійснюється українською стороною на різних напрямках співробітництва з МАГАТЕ. Одним із актуальних завдань цього співробітництва є налагодження взаємодії у «трикутнику» Україна – ЄС – МАГАТЕ в рамках інтеграції енергетичних просторів. Важливою для української сторони подією буде головування представника України на Другій сесії Підготовчого комітету Оглядової конференції 2010 року держав-сторін Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, яка відбудеться під егідою МАГАТЕ.

Прикладом успішної участі України в діяльності міжнародних організацій також може слугувати різнобічна взаємодія з ЮНЕСКО, спрямована на розширення міжнародного співробітництва наукових, освітніх, культурних інституцій.

Завдяки послідовній та виваженій позиції України в ООН та інших міжнародних організаціях, наша країна отримує значну технічну допомогу з боку спеціалізованих установ ООН, її фондів та програм.

Пріоритетне місце в сучасному міжнародному співробітництві займає проблематика сталого розвитку та охорони навколишнього середовища, протидії глобальній зміні клімату. Головну роль на даному напрямку відіграє ООН як найважливіше джерело міжнародного природоохоронного права. Україна є стороною понад 40 глобальних та регіональних природоохоронних конвенцій та угод, активним учасником переговорного процесу щодо підготовки нової міжнародної угоди, яка прийде на зміну Кіотському

протоколу до Рамкової конвенції про зміну клімату. Досить динамічно розвивається співробітництво української сторони з Форумом ООН з лісів та Комісією сталого розвитку ООН (крім екологічних питань, в рамках Комісії Україна залучається до обговорення питань сільськогосподарського та промислового розвитку, продовольчої та енергетичної безпеки). З Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) Україна співпрацює в рамках тристоронньої ініціативи з довкілля та безпеки ЮНЕП, ПРООН та Організації безпеки та співробітництва в Європі – ОБСЄ.

Українська сторона виступила ініціатором розробки Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатської конвенції) та голувала у Карпатській конвенції в період з грудня 2006 по червень 2008 р. Розглядається питання про розміщення Секретаріату Конвенції на території нашої країни. На даний час представники України входять до складу Комісії по захисту Чорного моря від забруднення, створеної відповідно до Бухарестської конвенції, та консультативних груп цієї Комісії, Бюро Конвенції про охорону біологічного різноманіття, Комітету з дотримання Картахенського протоколу з біобезпеки до Конвенції про охорону біологічного різноманіття, Наглядного комітету спільного впровадження Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, Бюро Угоди про збереження китоподібних та Постійних комітетів ще двох регіональних природоохоронних Угод. Значний обсяг роботи Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України та інших українських відомств є пов'язаним з участю в Конференції сторін Конвенції про доступ до інформації, участі громадськості в прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища (Орхуської конвенції).

Делегації України беруть регулярну участь у зустрічах сторін Монреальського протоколу з речовин, що руйнують озоновий шар. За багаторічні досягнення у справі збереження озонового шару Уряд України та Національна озонова служба нагороджені почесним сертифікатом Монреальського протоколу.

На сучасному етапі міжнародного співробітництва все більше уваги

приділяється сільському господарству, в тому числі, в контексті вирішення продовольчих, соціальних та екологічних проблем. Працюючи у складі п'яти комітетів та трьох комісій ФАО, українська сторона безпосередньо залучається до прийняття рішень у цій важливій сфері. Суттєвою перевагою співробітництва з ФАО є отримання Україною технічної допомоги для розвитку пріоритетних галузей АПК.

У 2008 р. Україна підтримала заходи ООН з надання гуманітарної допомоги найбільш враженим продовольчою кризою країнам, а у 2009 р. – увійшла до числа донорів Всесвітньої продовольчої програми – найбільшої із організацій, що забезпечують надання такої допомоги. Першою країною-реципієнтом української продовольчої допомоги в рамках ВПП була Ефіопія.

Українська сторона активно залучається до роботи Європейської та середземноморської організації захисту рослин, Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин, Комісії зі збереження морських живих ресурсів Антарктики. Триває членство України у Міжнародній раді по зерну та в категорії спостерігачів – у Міжнародному бюро виноградарства та виноробства.

Слід відзначити високу активність української сторони в міжнародному співробітництві в галузі охорони здоров'я, особливо в рамках ВООЗ. Україна залучалася до розробки низки договірних та стратегічних документів ВООЗ, у тому числі Рамкової Конвенції ВООЗ із боротьби проти тютюну, резолюцій Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я. Взаємодія з Міжнародною федерацією товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця чимало сприяє готовності української сторони до оперативних дій в умовах епідемій «пташиного» грипу.

Працюючи в робочих органах міжнародних організацій, українські фахівці беруть безпосередню участь у розробці рішень Внутрішньоєвропейської організації податкових адміністрацій, Гаазької конференції з міжнародного приватного права, Егмонтської групи підрозділів фінансової розвідки.

Працюючи в робочих органах міжнародних організацій, українські

фахівці беруть безпосередню участь у розробці рішень Внутрішньоєвропейської організації податкових адміністрацій, Гаазької конференції з міжнародного приватного права, Егмонтської групи підрозділів фінансової розвідки.

Високу активність українська сторона виявляє в Дунайській комісії, створеній відповідно до Конвенції про режим судноплавства по Дунаю (Представник України обіймає посаду Секретаря Комісії), Організації з заборони хімічної зброї (Україну втретє обрано до складу Виконавчої ради ОЗХЗ на період з травня 2009 р. до травня 2011 р.), Європейській конференції цивільної авіації, Міжнародній організації комісій з цінних паперів, Міжнародному бюро виставок, Міжнародній раді архівів.

Успішно розвивається співробітництво української сторони з Міжнародною організацією з міграції, провідна роль в якому належить Міністерству внутрішніх справ. Також МВС активно працює з Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерполом.

Національне космічне агентство України залучається до обговорення актуальних проблем застосування космічної техніки і технологій в рамках Комітету ООН з використання космічного простору в мирних цілях, працює у складі Комітету супутникового спостереження за Землею та трьох інших структур. Активно підтримує та розвиває багатосторонні міжнародні зв'язки Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (в першу чергу, з Міжнародною організацією стандартизації). Зазначена діяльність має важливе значення в контексті виконання зобов'язань України в рамках Світової організації торгівлі (СОТ) та позитивно впливає на конкурентоспроможність українських товарів.

З набуттям нашої країною членства у СОТ в травні 2008 р. розпочався новий етап багатостороннього співробітництва України. Наразі українська сторона працює на засіданнях Генеральної ради СОТ, бере участь у дво- та багатосторонніх процесах в рамках Доха-раунду, опрацьовує питання щодо приєднання України до існуючих в рамках Організації угруповань держав-

членів, які об'єднані за регіональною ознакою або «за інтересами». Членство в СОТ відкрило для України можливість ведення переговорів по угодах про вільну торгівлю з ЄС та Європейською асоціацією вільної торгівлі, посилило позицію нашої країни в імплементації чинних двосторонніх угод про вільну торгівлю. Актуальним завданням залишається подальше реформування зовнішньоторговельного режиму України з метою приведення його у відповідність до норм та принципів СОТ.

В контексті глобальної економічної та фінансової кризи та її негативного впливу на становище української економіки зростає важливість міжнародного фінансового співробітництва України, особливо з групою Світового банку. Співпраця з Міжнародним банком реконструкції та розвитку здійснюється відповідно до Стратегії партнерства з Україною на період 2008–2011 рр., яка має на меті забезпечення в Україні сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки, реформування державних фінансів та державного управління, поліпшення державних послуг у сфері охорони здоров'я та освіти. Вагоме значення для державного сектора української економіки мають капіталовкладення Європейського банку реконструкції та розвитку, спрямовані на реалізацію проєктів в енергетиці, транспорті та зв'язку, сфері муніципальної інфраструктури.

Здійснюючи загальну координацію роботи українських відомств, пов'язаної з членством нашої країни у міжнародних структурах, МЗС водночас виступає головним відповідальним відомством України у відношенні двадцяти з них (у тому числі ООН та її головних органів). В числі таких структур слід особливо виділити регіональні організації та інтеграційні угруповання – Раду Європи, ОБСЄ, Організацію за демократію та розвиток – ГУАМ, Організацію Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Центральноєвропейську ініціативу (ЦЕІ). Широка тематика діяльності цих організацій та різноманітність завдань, пов'язаних з участю в них української сторони, потребує залучення до роботи багатьох інших відомств.

Так, взаємодія в рамках ОЧЕС пов'язана із просуванням інтересів

української сторони в сфері транспорту і комунікацій, фінансовому та науковому співробітництві, в енергетиці та охороні довкілля, туристичній сфері. З лютого 2007 р. до квітня 2008 р. Україна успішно головувала в цій організації.

ГУАМ сьогодні є динамічною та ефективною організацією, яка має значний потенціал співробітництва у транспортній, енергетичній, гуманітарній і безпековій сферах. Членство України в ГУАМ сприяє зміцненню міжнародного авторитету України та посиленню її ролі як регіонального лідера.

ЦЄІ є регіональним угрупованням країн Центральної та Східної Європи, діяльність якого спрямована на розвиток співробітництва в політичній, соціально-економічній, науковій та культурній сферах та сприяння на цій основі зміцненню стабільності і безпеки в регіоні. Пріоритетними для України напрямами є участь у проєктній діяльності Ініціативи у сфері енергетики, промислового розвитку, науки і технологій, транспорту, транскордонного співробітництва.

Членство України у Раді Європи є важливим чинником інтеграції країни у єдиний європейський правовий простір шляхом приведення національного законодавства у відповідність до норм організації. Основні напрями співробітництва України та РЄ, зокрема, забезпечення прав людини та соціальної єдності, реформування судової системи, боротьбу із корупцією покладено в основу Плану дій РЄ для України на 2008–2011 рр. Відповідно до Статуту РЄ, Україна представлена у всіх головних органах РЄ; у 2010–2011 рр. відбулося головування України в Комітеті Міністрів РЄ.

Діяльність України в ОБСЄ забезпечує рівноправну участь нашої держави в обговоренні і вирішенні актуальних проблем міжнародної безпеки і співпраці в регіоні Організації. Серед головних напрямків співпраці України з ОБСЄ – зміцнення превентивної ролі ОБСЄ та активізація її участі у врегулюванні «заморожених» конфліктів. Українська сторона послідовно залучається до вирішення актуальних питань реформування та подальшої інституціональної розбудови ОБСЄ. У 2013 році Україна головує у цій

організації.

Згідно з рішенням XIII щорічної сесії Конференції держав-учасниць Конвенції про заборону хімічної зброї (КХЗ), що проходила 2–5 грудня 2008 р. в м. Гаага (Нідерланди), Україну втретє було обрано членом Виконавчої ради Організації по забороні хімічної зброї (ОЗХЗ).

До складу цього директивного органу ОЗХЗ входить 41 країна з 188 держав-членів Організації, які обираються Конференцією держав-учасниць Конвенції про заборону хімічної зброї (КХЗ) терміном на два роки.

Україна як сторона Конвенції і держава-учасниця ОЗХЗ з листопада 1998 року бере активну участь у роботі відповідних органів цієї міжнародної організації, виходячи з необхідності зміцнення глобальних режимів нерозповсюдження зброї масового знищення, розвитку і активізації міжнародного співробітництва на напрямі хімічного роззброєння, захисту національних інтересів у сфері розвитку хімічної науки та промисловості.

У період з травня 2009 р. до травня 2011 рр. України була членом Виконавчої ради ОЗХЗ, що передбачало участь української делегації в її поточних сесіях, які регулярно скликаються для розгляду актуальних питань хімічного роззброєння і діяльності в рамках Організації, розробки і ухвалення відповідних директивних рішень тощо.

Під час сесій Виконради розглянуто широкий спектр питань, пов'язаних з аналізом виконання Конвенції її державами-учасницями, в першу чергу, у контексті ліквідації задекларованої низкою країн хімічної зброї та колишніх об'єктів з її виробництва; оцінкою впливу науково-технічного розвитку на дію Конвенції та стан її імплементації на національних рівнях; перспективами подальшої універсалізації цього багатостороннього договору та розвитком міжнародного співробітництва у рамках ОЗХЗ, з метою протидії проявам «хімічного» тероризму, тощо.

Українська сторона докладает зусиль для реалізації таких пріоритетних для нашої країни напрямів співробітництва з ОЗХЗ як:

- співробітництво в рамках Статті XI Конвенції, яка заохочує держави-

учасниці КХЗ до розвитку взаємовигідного обміну науково-технічною інформацією, і дає підґрунтя для реалізації спільних наукових і прикладних проєктів (в галузі сільського господарства, фармацевтики, медицини тощо);

- вплив на вирішення питань з ліквідації хімічної зброї, які можуть зачіпати інтереси України;

- сприяння інспекційній діяльності ОЗХЗ, пов'язаної з проведенням перевірок об'єктів хімічної промисловості держав-учасниць Конвенції;

- подальший розвиток співпраці за Статтею X КХЗ, згідно з якою кожна з держав-учасниць КХЗ зобов'язується надавати допомогу та захист від хімічної зброї будь-якій іншій країні-стороні КХЗ.

Крім того, Україна під час свого членства у Виконравді ОЗХЗ протягом 2009–2011 рр. акцентувала увагу на необхідності активізації міжнародного співробітництва у сфері зміцнення безпеки об'єктів хімічної промисловості та ліквідації або утилізації запасів відпрацьованих або надлишкових запасів токсичних хімікатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Клир Д. Системология / Д. Клир. – М. : Радио и связь, 1973. – 262 с.
2. Калужский М. Л. Общая теория систем : учеб. пособие / М. Л. Калужский. – М. : Директ-Медиа, 2013. – 177 с.
3. Анохин П. К. Избранные труды : философские аспекты теории систем / П. К. Анохин. – М. : Наука, 1978. – 395 с.
4. Чернышов В. Н. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие / В. Н. Чернышов, А. В. Чернышов. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. – 96 с.
5. Максименко Н. В. Організація управління в екологічній діяльності : навч. посібник / Н. В. Максименко, В. В. Задніпровський. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2005. – 192 с.
6. Максименко Н. В. Організація управління в екологічній діяльності : підручник для студентів екологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Н. В. Максименко, В. В. Задніпровський, О. М. Клименко. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 340 с.
7. Максименко Н. В. Організація управління в природоохоронній діяльності : навчально-методичний посібник для проведення контроль-колоквіумів, практичних та самостійних робіт студентів екологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Н. В. Максименко, Р. О. Квартенко, А. С. Александрова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 46 с.
8. Самойленко Н. М. Організація та управління в природоохоронній діяльності : навч. посібник / Н. М. Самойленко, Д. В. Райко, В. І. Аверченко. – Харків : НТУ «ХП», Видавництво «Лідер», 2018. – 174 с.
9. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991, – № 41 (08.10.91), ст. 546 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> – віддалений доступ

(інтернет), вільний. (дата звернення: 1.06.2021). – Назва з екрана.

10. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 01.12.2020 р. № 2059-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 29, ст. 315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19> – *віддалений доступ (інтернет)*, вільний. (дата звернення: 1.06.2021). – Назва з екрана.

11. Про екологічний аудит : Закон України від 24.06.2004 р. № 1862-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 45, ст. 500 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text> – *віддалений доступ (інтернет)*, вільний. (дата звернення: 1.06.2021). – Назва з екрана.

12. Берзіна С. В. Екологічна сертифікація та маркування. методичний довідник / С. В. Берзіна, Д. Ю. Капотя, Г. С. Бузан – Київ : вид-во Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. – 114 с.

13. Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/> – *віддалений доступ (інтернет)*, вільний. (дата звернення: 1.06.2021). – Назва з екрана.

14. Напрямки державної політики щодо екологізації національної економіки. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/napryamki-derzhavnoi-politiki-schodo-ekologizacii-nacionalnoi> – *віддалений доступ (інтернет)*, вільний. (дата звернення: 1.06.2021). – Назва з екрана.

15. Teliura N. Development of the methodological approach to the selection of technologies for environmentally safe water drainage in populated areas. / N. Teliura // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 6(10) (96), – 2018. – P. 55–63.

16. Choosing the phytoremediation technologies for cleaning various types of wastewater. / Dmitrieva O., Khorenzhaja I., Vasylenko V., Osypenko S., Teliura N., Lomakina O., Melnik L., & Koldoba I // Eastern-European Journal of

Enterprise Technologies, 2(10) (104), – 2020. – P. 27–37.

17. Degradation of CdTe SC during operation : modeling and experiment. / O. Bolbas, N. Deyneko, S. Yeremenko, O. Kyryllova, O. Myrgorod, O. Soshinsky, N. Teliura, N. Tsapko, R. Shevchenko, Y. Yurchyk // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 6(12) (102), – 2019. – P. 46–51.

18. Дмитрієва О. О. Екологічна безпека населених пунктів України розташованих на евтрофованих водних об'єктах / О. О. Дмитрієва, Н. О. Телюра, І. В. Хоренжя // Комунальне господарство міст. Серія : Технічні науки та архітектура. – 2017. – Вип. 139. – С. 120–125.

19. Дмитрієва О. О. Положення сталого розвитку та вимоги ЄС щодо екологічної безпеки систем водовідведення населених пунктів / О. О. Дмитрієва, Н. О. Телюра, І. В. Хоренжя // Комунальне господарство міст. Серія : Технічні науки та архітектура. – 2018. – Вип. 144. – С. 57–61.

20. Телюра Н. О. Впровадження методу вибору технологій екологічно безпечного водовідведення, як елемент сталого розвитку населених пунктів України / Н. О. Телюра, О. О. Дмитрієва // Комунальне господарство міст. Серія : Технічні науки та архітектура. 2019. – Т. 1. – № 147. – С. 89–93.

21. Телюра Н. О. Забезпечення екологічної безпеки евтрофованих водних об'єктів шляхом впровадження пріоритетних технологій водовідведення в населених пунктах України / Н. О. Телюра // Комунальне господарство міст. Серія : Технічні науки та архітектура. 2020. – Т. 1. – С. 94–99.

22. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/> – віддалений доступ (інтернет), вільний. (дата звернення: 1.06.2021). – Назва з екрана.

Навчальне видання

ТЕЛЮРА Наталія Олександрівна

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В РЕГІОНІ**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів вищої освіти 4 курсу усіх форм навчання першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальності 101 – Екологія)*

Відповідальна за випуск *Т. В. Дмитренко*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *О. Г. Ткаченко*

План 2021, поз. 57 Л

Підп. до друку 05.11.2021. Формат 60 × 84/16.
Електронне видання. Ум. друк арк. 3,6.

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: office@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.